

Frøsamlerne

FRØSAMLERNYT

MARTS 2020

Portrætartikel

Lila Towle

Foreningens grundlægger

04

Planteportræt

Sort sennep (FS0303)

- en stærk oplevelse

12

Frøsamlere undersøger

gamle haver
for levende kulturarv

14

INDHOLD

03

Leder

Frøsamlerne bevarer de genetiske ressourcer

af Simon von Siebenthal,
formand i Foreningen Frøsamlerne

04

Medlemsportræt

Portræt af Lila Towle

af Vivi Logan og Louise Windfeldt

11

Spørgsmål til et medlem

To hurtige spørgsmål til Vivi Logan

af Louise Windfeldt

12

Planteportræt

Sort sennep (FS0303)

- en stærk oplevelse

af Merete Juul og Louise Windfeldt

13

Opskrifter

- Hjemmelavet sennep

- Panch phoron

af Merete Juul

14

Artikel

Frøsamlere undersøger gamle haver for levende kulturarv

af Louise Windfeldt

19

Kortnyt

- DNA-analyser af vores ærter

- Nye regler for økologiske frø

- Frøsamlerne har fået en faglig sekretær

- Vi efterlyser aktive frøsamlere til frivilligt arbejde

20

Fold din egen frøpose

OBS:

Har du en nyhed, en idé til en artikel eller andet, som du gerne vil bidrage med til det næste Frøsamlernyt, så skriv til Louise Windfeldt på louisewindfeldt@froesamlerne.dk

Frøsamlerne bevarer de genetiske ressourcer

På linje med bibliotekerne, der bevarer vores kultur og skrevne historie, bevarer vi i foreningen Frøsamlerne vores genetiske ressourcer og kulturhistorien knyttet til dem. På sin vis er vores arbejde og funktion endnu mere fundamental end bibliotekernes - for de plantegenetiske ressourcer er en stor del af den menneskelige eksistens. Det er vores mad og grundlaget for alle kommende generationers mad.

Genetiske ressourcer og frøavlbidrager til den kritiske infrastruktur knyttet til forsyningsikkerhed og fødevarerikkerhed. Når frø af alle arter og sorter er hvermandseje og ikke blot noget, der ligger i små portioner i en fryser på Svalbard, har man et resilient fødevarer-system. Så kan vi dyrke vores egen mad og sammen tage vare på den fælles arv gennem koordineret bevaringsarbejde.

Vi lever i en tid, hvor genetiske ressourcer i form af gamle sorter, populationer og vilde slægtninge til vores kulturplanter forsvinder i farefuld høj fart, både fra anerkendte genbanker, frøfirmaer der bliver opkøbt og lukket og fra den vilde natur. Når vi først har mistet en sort eller en population, så har vi mistet noget af den genetiske mangfoldighed - for altid. Det kan man græde meget over, og da jeg var yngre - før jeg mødte Frøsamlerne - gjorde jeg det.

Men det fantastiske ved Frøsamlerne er, at foreningen og dens medlemmer har næsen vendt i alle andre retninger end håbløshedens. Der sås, høstes og byttes, der findes nye gamle sorter som skal bevares og deres historier op-

støves. Der undervises, skrives artikler og forhandles politisk - og det gøres alt sammen med en blanding af entusiasme og ærefrygt for arbejdet.

Håbet er, at vi i dette nye frøsamlermagasin kan dele vores viden, fortælle om de eksperimenter, vi går og laver - og ikke mindst sprede vores entusiasme, som forhåbentlig vil være til inspiration for mange andre i den kommende tid og de kommende år. Magasinet er ikke kun for medlemmer. Lige som vores frø skal vi også dele vores viden uden begrænsninger med hinanden. På den måde kan så mange som muligt i fremtiden også blive inspirerede til at blive frøsamlere og måske blive medlemmer af foreningen.

Lila Towle, foreningens stifter og mangeårige formand, bærer på mange måder skylden, ansvaret eller æren for, at foreningen står, hvor den står i dag. Med 1000 medlemmer og arbejdsgrupper over hele landet. Hun har som en magnet tiltrukket og sidenhen holdt fast i mange medlemmer og holdt foreningen sammen - med lige dele standhaftighed og kærlighed. I dette første frøsamlermagasin er der selvfølgelig en portrætartikel af Lila.

Dette magasin var ikke blevet en realitet uden ansættelsen af foreningens nye faglige sekretær - Louise. Tak for det store arbejde, og tak for at være med til at bære foreningen ind i en ny tid. Og ikke mindst også tak til Sus for trofast at lave layout.

Simon von Siebenthal

Simon von Siebenthal,
Formand i Foreningen Frøsamlerne

” På sin vis er vores arbejde og funktion endnu mere fundamental end bibliotekernes - for de plantegenetiske ressourcer er en stor del af den menneskelige eksistens.”

FRØSAMLERNYT

REDAKTØR: Louise Windfeldt, Faglig sekretær i Foreningen Frøsamlerne (louisewindfeldt@froesamlerne.dk)

KONTAKT: Foreningen Frøsamlerne, kontakt@froesamlerne.dk, www.froesamlerne.dk

COPYRIGHT: Foreningen Frøsamlerne, marts 2020

LAYOUT: Sus Rødgaard, eKvator ApS

FORSIDE BILLEDE: Brian Krause

Fakta om Lila Towle

Navn: Lila Towle
Fødselsår: 1943
Gift med: Mogens
Bor i: Lindum pr. Tjele

Portræt af Lila Towle

Lila var med til at stifte Foreningen Frøsamlerne i 1986 og var derefter foreningens formand i mere end 30 år. Her bringer vi et portræt af vores mangeårige formand. Du kan læse om Lilas barndom på en lille kvægfarm, hvordan hun kom til Danmark, var med til at stifte Frøsamlerne og senere tage foreningen med ind på de bonede gulve. Og hvad får hun forresten tiden til at gå med nu?

Af | Vivi Logan og Louise Windfeldt

Lilas familie nedstammer på farens side fra Philip Towle, der kom fra England til New England på USA's østkyst omkring 1655. Familien boede lige siden i dette område.

Lila er født 31. marts 1943 i nærheden af Boston, Massachusetts. Da hun var tre-fire år gammel flyttede hun med sin familie, der bestod af mor, far, Lila og hendes lillesøster, til et hus med en stor køkkenhave.

Gården og det frie liv

I 1950 købte familien en kvæggård i New Hampshire på 30 tdr. land med mejeri. Landskabet mindede lidt om Sydsverige med forladte gårde, der lå i lysninger i skoven. Jorden var ikke så frugtbar, og på de mindre gårde var det svært at få hø nok til køerne. Derfor måtte de ofte købe hø andre steder i området, og Lila hjalp sin far med at transportere det hjem på traktor.

Hun var også med til at køre mælk fra gårdens mejeri ud til kunderne og senere til et mejeri i nærheden, da gårdmejeriet ikke kunne betale sig. Hun var også den, der hentede køerne ind til malkning og muggede ud.

Faren havde en stor interesse for at leve af landet. Foruden mælkeproduktionen var der køkkenhave, og han

havde både et æbleprojekt og et jordbærprojekt. Han havde også en god bog om vild mad, og Lila var glad for at udforske naturen og færdes i landskabet omkring gården.

Der var både marker, skov, istidsmøræne og mose. Lila og hendes bedste veninde gik ud om formiddagen og kom først tilbage til aftensmaden.

Lila ca. 10 år

De lærte sig de vilde planter, stod på skøjter om vinteren og badede i bækken om sommeren. De måtte godt nok ikke svømme, så de gik i til halsen ... det var jo ikke at svømme. De måtte heller ikke campere alene og leve af vild mad som 10-11 årige. De var jo piger!

Til gengæld blev Lila spejder, og interessen for lejrliv og naturture fulgte hende videre.

Livet i forstaden

Faren døde af polio, da Lila var 12 år gammel. Efter farens død solgte moren gården, og familien flyttede ind i en forstad i nærheden af Boston. Dermed mistede Lila ikke bare sin far men også tilknytningen til landet. Hun havde været vant til 30 tdr. land at boltre sig på, og det var et chok at opleve, hvor få og små grønne pletter, der var i forstæderne.

Huset, de flyttede ind i, havde kun en lille have med lidt buske og et japansk kirsebærtræ – hverken køkken- eller prydhave. Der var ikke længere nogen "jordforbindelse" til området. Men Lila blev ved med at være spejder.

The parent-trap

Moren var uddannet kemiker og arbejdede på et patentbureau med at researche, om opfindelser var nye, inden der kunne tages patent på dem.

Lila var 15, da hun og hendes bedste veninde fik en god idé. Veninden havde tidligere mistet sin mor, og de syntes, det ville være oplagt, hvis deres enlige forældre dannede par. De lavede en "parent trap". De var i gang med at reparere en cykel, men reparationen "trak ud", så når Lilas mor kom for at

Lila i high school tiden

I settlement ca 1965

hente hende hos veninden, var der altid noget, de lige skulle ordne, før de kunne køre hjem. Dermed blev de to forældre ofte nødt til at underholde sig lidt tid i hinandens selskab, og det lykkelige resultat blev, at de giftede sig.

Veninden og Lila blev stedsøstre. Hun var 8 måneder ældre end Lila og havde også 3 voksne søskende. Lila fik en stedfar, der var professor i fysik på MIT, og med veluddannede forældre blev det en "well-to-do" familie. De havde et sommerhus, de selv havde bygget, på halvøen Cape Cod.

Summer-camps

Lila var med på den store verdenslejr for pigespejdere i Colorado i 1959. På samme tid blev hun ansat som assistant counselor på "summercamps" for børn, blandt andet med sport, hobbyarbejde, sang og udflugter i naturen. Den første var en camp for børn fra velhavende jødiske familier i Boston og New York. Som forberedelse gik hun ned på det lokale bibliotek for at lære sig det hebraiske alfabet, og siden lærte børnene på sommerlejren hende sange på hebraisk.

Som 17-årig i 1960 kom Lila på college. Her fortsatte hun sprogappetitten med fire års undervisning i russisk. Faktisk havde hun flere timer i russisk end i sit hovedfag, psykologi.

Hun betror os, at hun var 'rubbish' til litteratur, men hun havde også afrikansk historie, filosofi, political science, økonomi, biologi og musik. I college-tiden begyndte også hendes karriere som politisk aktiv. Først var til demonstrationer for civil rights, der en enkelt gang førte til, at hun blev arresteret for gadeuorden, dog uden at komme i arresten.

Landbrugspolitik og socialt arbejde

Lila øgede sin interesse i landbrug og landbrugspolitik - men også i mennesker og menneskers vilkår.

I 1964 arbejdede hun som sekretær på Settlementet i Philadelphia og boede samtidig i et slumkvarter i byen. I de efterfølgende to år engagerede hun sig i Early-Childhood-Education, der var i stor fremgang i USA i 1960'erne. Programmet hed "Headstart" og skulle give udsatte børn bedre mulighed for uddannelse. Lila var med til at undervise børnene og fik samtidig selv efteruddannelse.

I 1967 tog hun ud på sin første store Europa-rejse på billige DIS-flybilletter. Hun rejste igennem 10 uger i mange lande og var bl.a. i la Sagrada Familia i Barcelona og i København. Hun deltog i en kvæker-arbejdslejr i Tjekkoslaviet og rejste alene rundt i USSR for at finde og besøge unge russere, hun havde

været på arbejdslejr med i USA. Hun talte jo russisk.

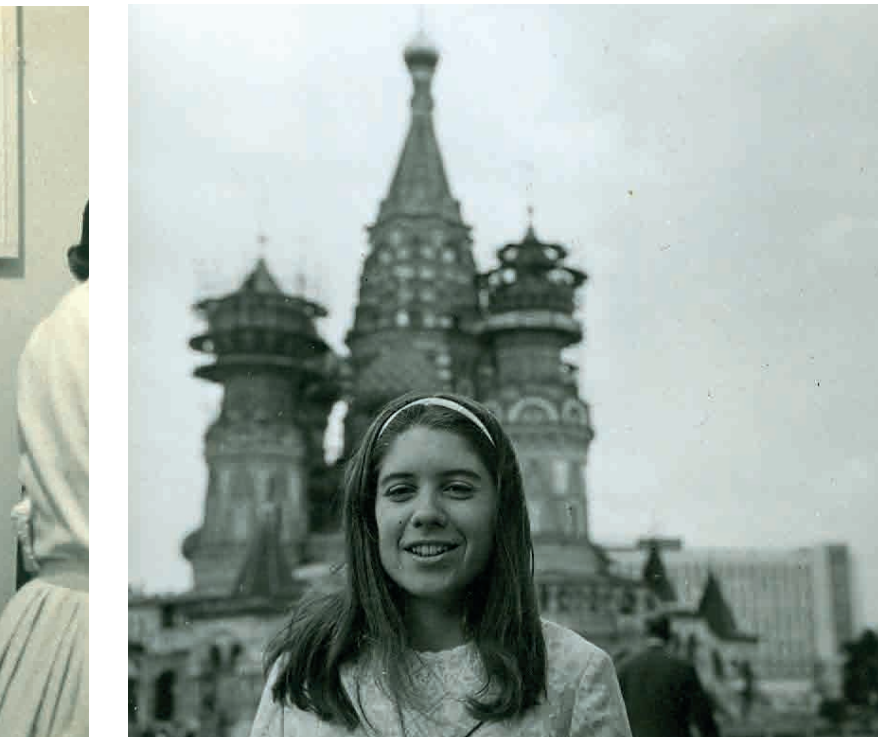
Senere samme år begyndte hun at læse til socialrådgiver. Hun blev færdiguddannet i 1969, og i 1970 fik hun arbejde på Statshospitalet i Boston (det var det, der gav inspiration til filmen Gøgereden, men det havde nu ikke noget med Lila at gøre). Lila arbejdede i syv år som teamleder på indlæggelses-teamet og med samtale-, gruppe-, og familierapi.

Den første have

Samtidig begyndte hun at læse om 'organic gardening' i Rodale Institute's bøger. Hun lavede sin egen have ved sommerhuset på Cape Cod, selvom det ikke var noget nemt projekt. Området bestod stort set af skov, og jorden var mest rødder, sand og grannaale. De fleste planter ville ikke trives i sandjorden, men salat groede godt. Til gengæld var der mange bær, både i skoven og i byen, så selvforsyningen kunne starte her.

Den næste Europa-rejse

Så kom der energikrise, hvilket blandt andet førte til massive nedskæringer på det psykiatriske og sociale område. Alle blev nedtrykte og deprimerede, og de ansatte demonstrerede. Det var i 1976.

Lila i USSR

Lila i USSR

Lila valgte at ride stormen af ved at tage ud at rejse. Hun hævdede sin pensionsopsparing, lejede sin lejlighed i Boston ud og drog igen til Europa.

Planen var at være væk et år for at lære et nyt sprog. Hun startede med at være gruppeleder for unge amerikanere på en universitetssommerlejr i Ukraine, fordi hun jo snakkede russisk. Bagefter rejste hun rundt i Europa med SERVAS og kom bl.a. til Danmark. Det var også her, hun fik sin første oplevelse med en dansk julefrokost: værtindens mor fjernede hele den amerikanske blanding fra hendes tallerken og bad hende starte forfra med FISK.

Den Lille Højskole

Der var en del danske højskoler, der var medlemmer af SERVAS, og Lila fik derfor mulighed for at rejse rundt og besøge dem. Fra starten af 1977 boede hun på Den Lille Højskole i Skellerup ved Hobro. Her mødte hun Mogens, der var elev på skolen. Han var kæmpehøj med stort skæg og rødt hår. De blev kærester, og Lila flyttede ind til Mogens i "lavenergi-huset", som han og nogle andre havde bygget. Han lærte hende at svejse.

Højskolen havde også en økologisk køkkenhave, som var en af Lilas interesser, ligesom energi og miljø, vævning og folkemusik. Lila underviste de andre

kursister i madpolitik ("Diet For a Small Planet"), blokfløjte og engelsk. Desuden lavede alle elever mad og gjorde rent.

På et tidspunkt tog Mogens og Lila til Wales og besøgte John Seymour, forfatteren til flere bøger om selvforsyning.

I månederne på højskolen lærte Lila at tale og skrive dansk og udgav sammen

med andre en overlevelses håndbog for unge mennesker, der ville ud at rejse. Her kunne man blandt andet læse om kollektiver og økologiske landbrug, man kunne besøge, og om forskellige bevægelser (blandt andet SERVAS) og hvordan man kunne blive en del af dem.

Huset og haven i Lindum

Mogens blev lærer på højskolen, der

RODALE INSTITUTE

J.I. Rodale var skaberen af den amerikanske økologisk-havebrugsbevægelse i 1940'erne.

Filosofien var

"Sund jord = Sund mad = Sunde mennesker"

og metoden var at understøtte den økologiske filosofi med forskning. Rodale Institute eksisterer stadig.

[Læs mere her.](#)

SERVAS

Idéen til Servas blev udformet på Askov Højskole i 1949 af Bob Luitweiler, en amerikansk militærnægter, som håbede, at nye krige kunne forhindres gennem international forståelse via græsrodter. I dag er det en verdensomspændende forening.

Som medlem af foreningen kan man bo hos hinanden over hele Jorden. Formålet er at øge forståelsen mellem folk med forskellige kulturer. En slags forløber for couchsurfing.

[Læs mere her.](#)

var 'flippet' men delt mellem strammere og slappere, det vil sige lærere og kursister, der ønskede grænser eller ingen grænser. Samtidig sendte kommunen en del utilpassede unge til ophold på højskolen, så det var en svær opgave at drive den.

Lila skulle søge visum hver 6. måned for at kunne være i Danmark. Da Mogens og Lila drog til USA for at besøge hendes forældre, fik hun 'nej' til at tage tilbage til Danmark, medmindre de blev gift. Dette blev anledningen til, at Mogens og Lila blev gift i 1978. Brylluppet blev holdt på Hvidsten Kro med få gæster, og der blev serveret æggekage - kroens specialitet.

Splittelsen på skolen blev større, så Mogens stoppede som lærer omkring 1979, og så besluttede de at flytte. De købte et lille stråtekt hus i Lindum. Huset var 35 m2 med uudnyttet tagetage, som de satte i stand. Her bor de stadig.

Grunden er 950 m2, så endelig fik Lila sin egen store køkkenhave. I starten var

der græs, valmuer og et James Grieve æbletræ. De lokale var meget søde og lærte blandt andet Lila at slå med le. De fik også et læs komøg og senere også grisemøg til haven af de andre beboere i Lindum. De måtte til gengæld gennemgrave haven for kvikgræs, før den duede til dyrkning af grøntsager.

Mogens valgte at læse videre til jurist og blev senere ansat i statsamtet. Lila startede med at tage HF kursus i biologi i Viborg.

Amerikanske kvalitetsgrøntsager og daghøjskole

Lila kan tydeligt huske de farvestrålende frøkataloger fra barndommen og især duften af årets nye kataloger, der giver minder om forventningerne til køkkenhaven. Men i de danske kataloger savnede hun amerikanske specialiteter som winter squash og søde majs. Så hun stiftede en græskar klub sammen med blandt andet Troels V. Østergaard, der er forfatter til adskillige danske bøger om økologisk havebrug og som var med til at stifte foreningen Praktisk Økolog.

Formålet med klubben var at skaffe frø af de savnede grøntsager, så Lila gik i gang med at finde amerikanske græskarfrø til en lille flok entusiaster.

Tidligt i 1980'erne blev Lila undervisningsassistent på Aalborg Universitets socialrådgiveruddannelse. Lila arbejdede et år på Universitetet, så blev alle midlertidige stillinger nedlagt, inklusive hendes. Hun kunne ikke få job som socialrådgiver, fordi hun manglede erfaring i det danske system. Så arbejdslivet indeholdt blandt andet et halvt år som vikar for praktikevejlederen på Psykiatrisk Sygehus i Aalborgs Gerontologiske afdeling og et halvt år som "Hjemme Hos"er for en familie, hvor børnene var blevet fjernet.

På det tidspunkt gav det offentlige penge til daghøjskoler for at modvirke den høje arbejdsløshed blandt kvinder. Lila var med til at stifte daghøjskolen i Hobro, og i det omfang, der var penge til det, var hun også med-leder eller viceforstander. Desuden underviste hun i engelsk, EDB og en hel del kultur- og naturfag, blandt andet "Et vindue

til verden” og ”Danmark i 275 millioner år”.

Stedet blev ikke kaldt en kvindehøj-skole, for ’kvinde’ var et fyord i Hobro dengang, der blandt andet blev forbundet med ord som ’rødstørpe’, ’lesbisk’ og ’mandehader’. Men skolen havde i årevis kun kvindelige kursister, især utilpassede unge kvinder og kvinder med kort eller ingen uddannelse.

Også maden var en del af opgaven; kostvejledning, vild mad af skovmærke, spansk kørvel, ramsløg og brændenælde til suppe, krydderurter, og urter til ’husapotek’. Det blev i alt til 21 år (1983-2004) med daghøjskole. Så kom et regeringsskifte, der trak økonomien væk under daghøjskolerne.

Foreningen Frøsamlerne

Med udgangspunkt i græskarklubbens arbejde for at skaffe frø af kvalitetsgrøntsager, som man ikke ellers kunne få fat på, fik Lila i 1986 ideen til at danne en forening, der gik længere end blot at købe og fordele specielle frø. Den skulle indsamle og bevare gamle sorter, ligesom man gjorde i foreninger i USA, England, Sverige og Østrig, som Lila have besøgt eller læst om. På det tidspunkt var det meget oppe i tiden med bøger som ”Heirloom Plants” og ”Plants Tell Stories”, og det spillede godt sammen med Lilas egen store interesse for historie.

I december skrev hun om den nye forening i tidsskriftet Praktisk Økologi (der hed PØ dengang). Få dage efter fik hun et brev fra Statens Frøkontrol, der gjorde opmærksom på, at det måtte man ikke. Derefter satte Mogens - der var nybagt jurist - sig ned og skrev vedtægterne for Foreningen Frøsamlerne på en nat. En del af foreningens formål blev nu at drive forskning. Forskning var nemlig den eneste mulighed for at omgå Statens og EU’s regler for salg af grøntsagsfrø.

Dermed fik Foreningen Frøsamlerne en hastig opstart i 1987 - uden stiftende generalforsamling eller grundigt gennemarbejdede vedtægter. De første medlemmer var – foruden Lila - Elsa Krogh og Molly Hougaard. I starten havde man ikke en formel struktur, blot en selvsupplerende bestyrelse på 3

personer – de ovenstående ”3 grå eminencer”.

I løbet af de første år kom folk med sorter, de havde, og en personlig historie om dem. Ellers var det for eksempel klosterhistorier, der blev undersøgt og beskrevet. Frøeventyret udgjordes i starten af udenlandske grøntsager fra England og USA, for eksempel sorter af havrerod og sukkerrod. Lila læste om folk, der tager frø for at bevare planters lokale historie og historien om de familier, der har dyrket dem – men i starten var hun overbevist om, at det var alt for vanskeligt for hende at lære.

Første gang foreningen samlede et antal mennesker til et årsmøde var i 2002 i Odder, hvor der var Høstmarked i Den Økologiske Have. Her fik man for resten ”Maries høje ært” forærende af et ældre ægtepar fra egnen. Først i 2008 blev der lavet en generalforsamling på Samsø, der godkendte de første ”rigtige” vedtægter.

Fra undergrundsudvalg til de bonede gulve

Gert Poulsen fra Nordisk Genbank, NordGen, tog initiativ til at indkalde til et møde om bevaring af plantegenetiske ressourcer, det vil sige planter, der har haft, har eller kan få en betydning for jordbruget. NO Crossland og Lila kom fra Frøsamlerne, Helle Ravn (Langelands Museum) og andre

fra museumsverdenen, Gert Poulsen og andre fra Nordisk Genbank, Anders Borgen, en der var ansat i Fødevareministeriet plus et par stykker mere. De kaldte det ”Det Undergravende Nationale Plantegenetiske Ressource Udvalg”

Udvalget søgte og fik penge fra Nordisk Ministerråds Ny Nordisk Mad pulje til at lave en konference: ”Plants that Tell Stories” med forskere, museumsfolk og græsrødder fra alle 5 nordiske lande, der præsenterede deres projekter og drømme. Plantedirektoratet og NordGen var også med til konferencen, og det blev starten på et unikt plantegenetisk miljø i Danmark, der både bestod af græsrødder, museer, embedsfolk, forskere, forældre og kokke. Lila blev efterfølgende af Fødevareministeriet inviteret til at sidde i det nye nationale plantegenetiske udvalg.

Gert Poulsen skrev den nationale status for plantegenetiske ressourcer for Plantedirektoratet i 2007. En del af arbejdet bestod i at kortlægge samtlige danske lokaliteter og aktører, der arbejdede med at finde og bevare planterne. I den forbindelse beskrev han Foreningen Frøsamlernes arbejde, og dermed var den lille, undergravende græsrodsforening både blevet en del af strategien for at bevare Danmarks plantegenetiske ressourcer og kommet med ind på de bonede gulve.

Lila i haven

Medlemssekretær, roning og haveglæder

I 2019 gav Lila formandskabet videre til Simon von Siebenthal og fik den nye titel af medlemssekretær. En del af hendes opgaver er sådan set de samme, som de hele tiden har været. For eksempel arbejder hun stadig med opbygningen af Frøsamlernes database og hjemmeside, som hun også har brugt en del tid på i de seneste år.

I rollen som medlemssekretær er der løbende kontakt med medlemmerne, ind- og udmeldinger, hjælp med problemer med login, og hele processen omkring kontingentopkrævning. Der til videreføring af henvendelser til bestyrelsesmedlemmer og udvalg, udsendelse af bestyrelsens nyhedsbrev og andre officielle mails.

Lila er også med i den gruppe, der planlægger og gennemfører foreningens weekendkurser og møder, og hun har sekretariatsfunktioner med vores stande på markeder og festivaler: koordinering af markedshjælperne til nogle

af disse (andre er selvkørende lokalt), optagelse af nye markeder, bestilling af nye materialer og supplement af de lokale markedslagere med vores skrifter og brochurer.

En ny opgave i 2019 var ibrugtagning af de nye databasefunktioner til udgivelse af Frølisten sammen med listegruppen og flere koordinatore.

Men der er også tid til andre ting. Lila har sunget og spillet gennem alle årene, og hun synger stadig i kor. Desuden går hun ture, ror klubkano og er startet på yoga og TRX – slyngetræning – som hun har det rigtig sjovt med. Og så er det god genoptræning.

Der er dog også tid til at gå i haven. Lila dyrker naturligvis græskar: 'Burgess Buttercup', 'Blue Hubbard', 'Butternut Waltham' – alle sorter, hun husker fra sin barndom i USA. Og majs! Hun køber en god F1 hybrid fra Canada: 'Navajo' – det er den eneste, der duer.

Der skal også altid være bønner i haven,

oftest de grønne og knapt så meget tørrebønner. Og så dyrker hun rigtig mange ærter. De er hovedgrøntsag for Lila og Mogens flere gange om ugen i sæsonen. Favoritsorten er 'Jof'. Meloner skal der også være, her er det særligt sorten 'Farthest North', hun er glad for. Og så har Lila en særlig fornøjelse ved at lave tomatplanter – lige fra fermentering af frøet til den færdige plante. Der skal helst være ca. 17-18 forskellige sorter med favoritter som 'Gardens Delight' (det er særligt Mogens' favorit), 'Chocolate Stripes', 'Cosmonaut Volkov', 'Russie 3', 'Thai Cherry' og 'Estisk Gul'.

Lila elsker at håndluge i sin have, fordi det giver den gode jordforbindelse. En anden favorit ting i haven er at gå ud tidligt om morgenen i forsommeren og smage på alt det nye og friske, der pibler op af jorden. Så her mødes barndommens længsel efter jordforbindelse og lyst til at være i naturen med mange års arbejde i kulturplanternes tjeneste.

To hurtige spørgsmål til Vivi Logan

Have: Jeg har 200 kvm. køkkenhave sammen med min datter i en økologisk nyttehaveforening på Amager. Der er et lille havekur, som vi deler med en anden, og så har vi i år opsat en lille polytunnel ved siden af skuret.

Dyrkning: Jeg dyrker hovedsageligt grøntsager, men jeg har ofte et-årige blomster imellem dem. Min have er ret lille, så selvom jeg har et sædskifte, er det ikke så stringent. Hvert år kigger jeg i de tidligere års haveplaner for at se, hvad jeg har dyrket dér i årene før – fra bed til bed og fra række til række. Og jo flere flerårige, jeg får i haven, jo mere udfordrende bliver det.

Har du favorit grøntsager og sorter, der altid skal være plads til i din have?

Jeg skal altid have bønner, og her er det ikke nok for mig at købe en pose, så frøene og spise bønnerne, når de er modne. Jeg har yndlingsorter, som jeg dyrker hvert år. Af de høje stangbønner er det Høj Prinsesse fra Frøsamlerne, så er der buskbønnen 'Dragon's tongue', der er en gul, flad voksbønne med lilla striber, og to gamle sorter af voksbønner: 'Mont d'or', som jeg har fra Flemming Pedersen i Frøsamlerne, og 'Buerre de Rockencourt', som jeg i sin tid har købt hos frøfirmaet Impecta.

Jeg afprøver også sorter – det vil sige, jeg prøver hvordan nye sorter fungerer i min jord. Hvordan udvikler de sig? Hvordan smager de? Og på hvor mange måder kan jeg bruge dem? Spise de nye bælg, spise de modne bønner eller spise de færdigudviklede bælg med bønnerne i – den sidste slags er min klare favorit.

Jeg har en masse sorter af bønner i min have. Jeg tager selv frø af dem, og ind imellem køber jeg en pose af en af sorterne igen og sår den ud for at se, om mine stadig ligner.

Jeg dyrker også ærter hvert år. To af de sorter, man altid kan finde i min have er Maries Høje Ært fra Frøsamlerne og Pol-lux, der er en gammel handelssort. Begge var med i Frøsamlernes store ærteprojekt for nogle år siden.

Jeg har også overvintrende gråærter, som jeg sår i november. Jeg har prøvet mange slags, og jeg er blevet særligt glad for 'Spring Blush', som jeg har fra Frøsamlerne. Det er den saftigste og sødeste af dem, jeg har prøvet at efterårs-så. Den er helt fantastisk! I år har jeg købt den fra Thomson & Morgan for at se, om den er magen til foreningens.

Der er også nogle enkelte ting, jeg går helt amok med: gule-

Vivi Logan, Fotograf: Henrik Vering

rødder for eksempel. Det største antal sorter, jeg har haft i haven samme år, er 28. Her ser jeg også på, hvad der fungerer i min have – og hvad der smager godt. Røde og lilla sorter har jeg svært ved at få til at trives – de bliver små og forgrenede og trives dårligt. Måske er det fordi jeg sår dem for tidligt? De bedste, jeg har prøvet, er landracen fra Joseph Lofthouse i Utah, som jeg har dyrket til frø sammen med Bodil Gimbel fra foreningen for at få en population, der er stor nok til at få gode frø.

Desuden har jeg altid nogle flerårige grøntsager som asparagus og artiskok – og selvfølgelig krydderurter.

Dyrker du noget nyt i haven i år?

Sidste år købte jeg frø af Pepino, *Solanum muricatum*, fra Albinus' Frø. Den kaldes også Pæremelon. Det er en lysegul frugt med lilla striber fra natskygefamilien, som skulle smage sødt og melonagtigt. Den glæder jeg mig til at prøve.

Vi fik sidste år en polytunnel i haveforeningen, hvor vi især havde tomater. I år skal jeg prøve at dyrke meloner, og jeg har også købt frø til passionsfrugt. Desuden skal jeg dyrke Esplette-chili – den eneste franske chili, der har en lokal certificering (AOC). Den er stærk i rå tilstand men ikke meget stærkere end stærk paprika, når man tørrer den, og så har den en særlig, frugtagtig duft. Jeg tørrer chilien og kværner den i kaffekværnen, det er bedre end at købe en stærk paprika i supermarkedet, der måske ikke er helt frisk. Jeg tænker også, at man kan bruge dem 'stuffed', da de bliver mildere ved tilberedning. Det skal jeg i hvert fald prøve.

PLANTEPORTRÆT

Sort sennep (FS0303) - en stærk oplevelse

Af | Merete Juul og Louise Windfeldt

Navn:

Sort sennep, *Brassica nigra* (FS0303) tilhører kålfamilien, der – foruden kål – også rummer den mere almindelige gul sennep, rucola og radise. Alle planter indeholder svovlforbindelser, der giver dem den stærke duft og smag.

Beskrivelse:

Planten bliver 30-60 cm høj med spredte, stive hår og lyreformede, fjersnitdelte blade. Ligesom den mere almindelige gule sennep får den gule blomster, men til forskel fra gul sennep får den mørke frø, og de skulper frøene sidder i er trykket ind til stænglen. Frøene er ret små (mindre end en mm). Sort sennep regnes for stærkere i smagen end gul sennep.

Historie:

Planten er indført, og man ved med sikkerhed, at den blev dyrket i København omkring år 1200. Omkring år 1300 nævnes den i Dansk Lægebog af Henrik Harpestreng. Foruden som tilbehør til flæsk, pølser, klipfisk og torsk har man brugt den medicinsk til at fremme fordøjelsen og regulere dannelsen af tarmluft. De æteriske olier menes desuden at virke betændelseshæmmende. Men den har også været brugt mod hovedpine, spedalskhed og søvnløshed. Ligesom gul sennep blev den dyrket og brugt alle steder, og selvom den ikke dyrkes så meget mere, findes den stadig forvildet i haver og omkring bebyggelser.

Historie hos Frøsamlerne:

Frøsamlernes sorte sennep er indsamlet af Børge Jensen, Overgaard ved Langsted på Fyn, der har arbejdet med genbevaring og traditionelle dyrkningsmetoder hele sit liv

og blandt andet bidraget aktivt til Frøsamlernes genbank og viden om de gamle planter. Børge fandt den sorte sennep på sin gårdsplads, rimeligvis forvildet fra ældre tids dyrkning.

Dyrkning og anvendelse:

Merete Juul har været adoptant af sorten i tre år og har fået frø af Erling Lykke.

Hun skriver:

Da jeg modtog frøene, fik jeg samtidig en dyrkningsvejledning, hvori der stod, at den var nemmest at dyrke i krukke. Men her hos mig vokser den fint og uproblematisk på friland. Jeg sår en eller to meter direkte på bed i april, og den spirer og vokser fint. Jeg synes også at se nogen selvsåning, men de bliver luget bort, da jeg ikke kan se forskel på sennep og andre kålsplanter.

Eftersom det er en Brassica, kan den angribes af de samme skadedyr som andre kålplanter. Det er dog ikke noget problem med kålsommerfugle, da de kun går på bladene, og planten er desuden færdig, før det store angreb går ind. Jeg sætter blot et stormasket trådnæt over for at forhindre duerne i at flå planterne fra hinanden. Alt i alt en nem plante, synes jeg.

Den er derimod ikke så nem at tærskes. Eftersom jeg kun har små mængder, gør jeg det simpelthen med håndkraft: klemmer, presser og nulrer skulperne med fingrene. Den skal dog betragtes som et kuriosum eller en delikatess, for selvom den giver rigeligt med frø, er de så små, at høsten fra en meter ikke fylder meget.

Meretes hjemmelavede sennep

Hjemmelavet sennep

Man tager så mange frø som man synes og maler dem enten i en kaffekværn eller i en morter sammen med olie og eddike.

Smages til med salt og eventuelt lidt sukker, hvis man synes.

Bruges f. eks. i dressing eller hvor man ellers bruger sennep.

Meretes Panch phoron

Panch phoron

Dette er et indisk blandingskrydderi, og man kan dyrke op til tre af ingredienserne selv.

- 1 spsk sennepsfrø
- 1 spsk fennikelfrø
- 1 spsk spidskommenfrø
- 1 spsk nigellafrø
- 1/2 spsk bukkehornsfrø

Alle frø ristes kort på en varm tør pande. Afkøles og kværnes til groft eller fint knuste efter behag i f. eks. kaffekværn. Jeg foretrækker fint knuste. Bruges som drys på grøntsagsretter.

Frøsamlere undersøger gamle haver for levende kulturarv

En eftermiddag i september 2019 drog fire medlemmer af Foreningen Frøsamlerne afsted mod en ubeboet landejendom i Dejret By på halvøen Skødshoved - en af Djurslands sydligste spidser. Målet var at undersøge, hvad der voksede i haven og omkring gården, der havde ligget ubeboet hen, siden den forrige ejer døde i 2017.

Af | Louise Windfeldt

Niels Gunnar Sørensen, som han hed, havde dyrket landbrug og haft en æbleplantage foruden at have holdt sin have med grøntsager, blomster og frugt. Og så havde han selv samlet frø af sine planter.

Forhåbningen hos Frøsamlerne var derfor, at der endnu kunne være interessante gamle sorter af frugt, stauder, køkkenurter eller sommerblomster tilbage som planter i haven eller frø i udhuset.

Forhistorien

Forud for dette er en lang forhistorie.

I foråret 2018 var gården blevet solgt til økobonden Emil Olesen. Han kendte til Frøsamlernes arbejde fra den tid, han gik på Kalø Økologiske Landbrugsskole. Da Frøsamler Peter Lorenzen spurgte, om det var muligt for foreningen at tage et kig på haven for at se, om der voksede usædvanlige planter, som kunne være bevaringsværdige, var han derfor meget positivt indstillet.

”Jeg har sommerhus ved Dejret Strand, og jeg havde kørt forbi gården på Dejret Bygade flere gange og spekuleret på, om der stod nogle interessante planter i haven”, siger Peter Lorenzen. Ved Frøsamlernes efterårsmøde i 2019 på Møn nævnte han, at han havde fået tilladelse til at kigge nærmere på gårdens have. Der var med det samme stor begejstring for ideen med at lave en inventering i hav-

Den ubeboede landejendom i Dejret By

en, det vil sige at undersøge og notere, hvad der havde været dyrket og stadig kunne findes.

Bodil Gimbel, Ib Lorentzen, Torsten Krienke og Astrid Steffensen meldte sig til ekspeditionen.

Inventeringsgruppen

Astrid Steffensen arbejder som gartner i Den Gamle By og var ved Frøsamlernes årsmøde i marts 2019 blandt initiativtagerne til en museumsgruppe. Gruppen, der foruden Astrid tæller flere med museumserfaring, skal hjælpe museerne med at danne overblik over, hvilke bevaringsværdige pryd- og spi-

seplanter, de har i deres samlinger. I forlængelse af dette er 'Lokale grupper med Indsamlings-taskforce' blevet en del af foreningens nye arbejdsprogram. At lave en inventering i haven til en ældre landejendom ligger lige i forlængelse af disse tanker. Det vender vi tilbage til sidst i artiklen.

Med i inventeringsgruppen var også Torsten Krienke, der er feltbotaniker, Peter Lorenzen, Bodil Gimbel og Ib Lorentzen, der er mangeårige havedyrkere og Frøsamlere. Astrid Steffensen blev i mellemtiden forhindret i at deltage den eftermiddag i september, men resten af holdet drog afsted.

Første stop: brakmarken

Bodil Gimbel, Torsten Krienke og Peter Lorenzen besluttede i bilen at starte med et kig på brakmarken nogle kilometer fra gården mod Skødshoved Strand, hvor Emil Olesen havde sået nogle af de frø, han havde fundet på gården.

"Vi fandt ikke umiddelbart nogen spændende planter, men vi noterede de planter, Torsten bestemte på marken", siger Peter Lorenzen.

Herefter kørte de til gården, hvor Ib Lorenzen stødte til.

Staudehave med villablomster

Torsten Krienke vurderer, at der ikke umiddelbart er hverken nye eller sjældne blomster i haven til Dejret Bygade 25.

"Der var desværre ikke en gammel staudehave med traditionelle vækster," siger Torsten Krienke og gætter på, at forhaven blev nyanlagt omkring 1975 med det, han kalder 'villaplantearter'.

Det er planter som blåpude (Aubrieta), alunrod (Heuchera) og vintergrøn (Vinca minor), der netop også fandtes i haven. Omkring 1970 begynder man at købe stauder fra planteskolen i stedet for at få en aflægger af naboer og familie.

"Derfor er det i reglen stauder fra 1960'erne eller længere tilbage, der er bevaringsværdige," siger Torsten Krienke.

Gammel frugthave og løgplanter måske interessante

Frugttræer og -buske har tidligere været dyrket og passet pønt, men det er nogle år siden.

"Niels Gunnar Sørensen havde både sin frugthave på gården og en æbleplantage længere nede mod stranden. Han solgte af sine æbler" siger Peter Lorenzen.

Der er stadig et dusin æbletræer i haven, og Torsten Krienke vurderer, at de er adskillige årtier gamle.

"Der kan være spændende sorter imellem, så det ville være interessant at få dem bestemt," fortsætter han.

Planteliste fra brakmarken

- Boghvede, *Fagopyrum esculentum*
- Flerfarvet Okseøje, *Chrysanthemum carinatum*
- Almindelig Hjulkrone, *Borago officinalis* L.
- Kinesisk Hundetunge, *Cynoglossum amabile*
- Lupin – frø, *Lupinus* sp.
- Mamelukærme, *Lavatera trimestris* L.
- Morgenfrue (enkel blomst), *Calendula officinalis* L.
- Raps, *Brassica napus* L.
- Rød valmue, *Papaver* sp.
- Skærmsløjfeblomst, *Iberis umbellata* L.
- Solsikke (lille vækst), *Helianthus* sp.
- Ært (lav med mange fangtråde), *Pisum sativum* L.

Desuden kan der være gamle danske sorter af kirsebær, sveskeblomme, ribs, solbær og rabarber, men det kræver en nærmere gennemgang. Også en meget velholdt vin op ad stuehuset kunne være interessant at undersøge, og der kan komme gamle sorter af løgplanter til foråret. Derfor er det aftalt at besøge haven igen, første gang i marts 2020.

Mest værdifuldt at besøge ældre ejer

Hvad angår enårige planter havde der i udhuset været forskellige poser med blomster- og grøntsagsfrø. Gruppen havde fået lov til at undersøge udhuset for frø og frøposer af den nye ejer, og Ib Lorentzen fandt nogle plastikbeholdere med frø fra nelliker, valmuer, radiseskulper og tagetes. Torsten Krienke fandt desuden et par frøposer fra 70'ernes køkkenhave. Der stod også en beholder med rapsfrø i sække.

Den nye ejer havde dog i foråret sået frøene fra hovedparten af de frøposer, den forrige ejer havde efterladt, ud på sin brakmark og efterfølgende smidt poserne ud. Ligeledes havde der været nogle gamle frøkataloger i udhuset, som var blevet solgt på et loppemarked.

Som fortalt tidligere, var der ikke interessante planter at se i brakmarken. Det får Torsten Krienke til at konstatere, at det selvfølgelig ville være mere interessant, hvis man havde besøgt haven i tide.

"Allerhelst mens havens ejer lever," tilføjer han.

Selvom der ikke umiddelbart var bevaringsværdige planter i haven Dejret Bygade 25, mener Torsten Krienke alligevel, at inventeringen har givet en værdifuld erfaring, som kan bruges i Frøsamlernes arbejde fremover.

Bekymrede henvendelser til museer

Som gartner i Den Gamle By oplever Astrid Steffensen, at folk henvender sig til museet med deres bekymringer, når de f.eks. ser en 100 år gammel have blive ryddet.

"Men på museet har vi ikke hænder og timer til at rykke ud og se, om der skulle være nogle bevaringsværdige kulturplanter i haven".

Hun understreger samtidig, ligesom Torsten Krienke, at det vil være langt bedre at besøge en gammel have og registrere de interessante sorter, mens den beboer, der ved, hvor 'guldnet' står, stadig bor der.

"Det kan være svært at finde de spændende kulturplanter, når først haven er groet til, beboeren er flyttet på plejehjem eller – endnu værre – er død. Og det er langt mere værdifuldt at kunne tale med beboeren og for eksempel høre, hvor længe planten har været i haven, hvad den måske har været brugt til, og hvor den stammer fra."

Vigtigt at besøge gamle haver

Derfor er arbejdet med at besøge gamle haver vigtigt. Vi kan hjælpe med at bevare ved at gøre havens beboere opmærksomme på, at deres planter er noget særligt, der er værd at passe på. Og vi kan bestemme, registrere og måske få aflæggere eller frø af havens planter.

"I øjeblikket mister vi vigtig levende kulturarv," konstaterer Astrid Steffensen. Dem, der plantede deres haver til i 1950'erne, er ved at være væk. Samtidig har vi i disse år en havekultur, der har fokus på 'den vedligeholdelsesfri have'. Det får nyttilflyttede til at rydde haven for gamle træer og stauder og erstatte dem med noget, de mener er nemmere at holde. Samtidig vil folk også gerne sætte deres eget præg på haven.

"Så rydder de det spændende og sætter to æbletræer, og vi får haverne fyldt op med rigtig meget grus og belægnings. På den måde sker der en voldsom forarmelse," siger Astrid Steffensen.

"Så det er oppe over!" fortsætter hun.

Astrid Steffensen fortsætter med at forklare, at vi ville være nået langt, hvis folk tøvede med at rydde gamle haver for planter, hvis alder og oprindelse fortæller sig et eller andet sted før 1960. "Størstedelen af befolkningen ved, at danefæ skal indleveres til Nationalmuseet. Er man i tvivl om, hvorvidt genstande er bevaringsværdige, så spørger man. Det samme gælder danekræ, der skal indleveres på et af landets Naturhistoriske Museer.

Planteliste fra studehaven

- Alunrod (røde blomster, grønne blade) *Heuchera* sp.
- Blåpude (almindelig), *Aubrieta deltoidea* (L.) DC
- Blodrød storkenæb, *Geranium sanguineum* L.
- Chrysanthemum (staude), *Chrysanthemum* sp.
- Febernellikero, *Geum urbanum* L.
- Fingerbøl, *Digitalis* sp.
- Haveklinte, *Lychnis coronaria* (L.) Desr.
- Bjergløvefod, *Alchemilla alpina* L.
- Fjerbusk (almindelig), *Aruncus dioicus* (Walter) Fernald
- Gamle højstammede roser med lille rød blomst, *Rosa* sp.
- Haveløvemund (gule, røde nuancer og mørkerøde nuancer), *Antirrhinum majus* L.
- Høsttidsløs (to slags: én med hvide kronbladespidser), *Colchicum autumnale* L.
- Judaspenge, *Lunaria annua* L.
- Kællingetand (almindelig), *Lotus corniculatus* L.
- Liden singrøn, *Vinca minor* L.
- Martsviol, *Viola odorata* L.
- Matrem, *Tanacetum parthenium* (L.) Sch. Bip
- Morgenfrue (enkel, orange, to slags: gule/mørke skivekroner) *Calendula officinalis* L.
- Småblomstret salvie (steppesalvie?), *Salvia nemorosa* L.
- Stor singrøn (hvidbroget), *Vinca major* L.
- Storkenæb, *Geranium* sp.
- Studenternellike, *Dianthus barbatus* L.
- Zebragræs (elefantgræs), *Miscanthus floridulus* (Labill.) Warb. ex K.Schum. & Lauterb.

Betegnelsen "danekræ" er først indført i 1989, inspireret af loven om danefæ, der til gengæld har rødder helt tilbage til middelalderen, men ikke desto mindre er det noget, de fleste danskere er opmærksomme på. Det er på tide, at vi får en lignende bevidsthed i befolkningen om vores levende kulturarv."

Frøsamlerens rolle

Her kommer Frøsamlerens to nye grupper ind i billedet: 'Museumsgruppen' og 'Indsamlings-taskforce'. Begge grupper bygger oven på flere tidligere initiativer i Frøsamlerne, hvor vi har arbejdet sammen med lokale museer og museumsfolk.

I vores nye arbejdsprogram skriver vi, at vi har en vision om at opbygge 'lokal forankring og indsamlings-task-

force'. Drømmen er, at vi får etableret lokalgrupper, der kan udgøre en taskforce og rykke ud, når gamle haver er i fare for at blive ryddet i lokalområdet.

Man skal også kunne indberette truede planter og haver til lokalgrupperne, der kan registrere planter, haver og samlinger, gerne i samarbejde med lokale museer og Museumsgruppen i Frøsamlerne.

"Museerne bør bakke op om arbejdet. De kan ikke tage ud og lave inventeringer, men de kan samarbejde med Frøsamlerne og være kontaktmuseum, der støtter lokale grupper," siger Astrid Steffensen. Samtidig vil det være en opkvalificering af Frøsamlerens medlemmer, hvis de kan opnå mere viden gennem samarbejde med museerne.

Sideløbende med dette vil vi i Frøsamlerne oprette en ressourcenedatabase over kompetencer, evner og talenter i foreningen. Måske endda over jordtiliggende, hvor vi kan bevare de indsamlede planter i dyrkning.

- Kontakt Peter Lorenzen (peloprivat@stofanet.dk), hvis du har lyst til at være med til at bestemme frugttræer, buske og forårsblomster på ejendommen i 2020 og 2021.
- Kontakt Astrid Steffensen (astridsteffensen@hotmail.com) hvis du har lyst til at være med i museumsgruppen.

Kort nyt

DNA-analyser af vores ærter

Frøsamlernes gamle ærtesorter skal til DNA analyse sammen med andre gamle gemte sorter.

Der er sendt 16 sorter af de høje ærter til analyse: Juttas, Amandas, Karls, Maries, Gyrites, Grams, Stevns og Faster Kirstens høje ærter, Kong Christian Xs hofært, Holgers og dens variant Lille Holgers kæmpeært samt Videmoseært.

Desuden er de tre lollandske gråærtesorter med: Lollandske rosiner, Brunært fra Nakskov og Errindlevært.

Nye regler for økologiske frø

Økologiske grønsagsfrø kan sælges i EU fra 2021, selvom de er genetisk uensartede. Det kan give os flere interessante sorter at vælge imellem og forbedre bevaring og fremtidsudsigter – også for nogle af Frøsamlernes sorter.

Læs Louise Windfeldts artikel til Praktisk Økologi 6/2019 [her](#).

Frøsamlerne har fået en faglig sekretær

Foreningen har ansat Louise Windfeldt som faglig sekretær i en 1-årig projektstilling. Sekretæren arbejder 8 timer/uge fra 1. feb. og skal blandt andet være redaktør af magasin, støtte adoptionsgruppen og hjælpe med at skrive projektansøgninger. Louise er derfor trådt ud af bestyrelsen.

Vi efterlyser aktive frøsamlere til frivilligt arbejde

- Koordinator og medlemmer til en "repatrieringsgruppe", der vil finde og hjemtage gamle danske sorter udenfor DK; støtte vores koordinators i adoptionsarbejde; og støtte medlemmernes opformering og brug af database.

- Vi mangler også en person, der kan repræsentere os hos organisationen NoPatentsOnSeeds.

Fold din **egen frøpose**

Sidste år lavede Frøsamlerne en frøpose, som man selv kan folde. Den blev uddelt på markeder og på Copenhagen Garden Show. Nu kan du selv printe og folde din egen frøpose.

Print denne side og klip efter de stiplede linjer og fold frøposen efter de små vejledningsikoner. Vær opmærksom på at nogle printere laver hvide kanter, som også skal klippes af.

Du kan også hente inspiration til mange forskellige typer frøposer, som du selv kan folde på frøsamler Jesper Bays hjemmeside: <http://www.lignars.dk/Have/froeposefoldning.htm> Ligesom du på Jepsers hjemmeside kan se udvidet vejledning om folding af denne pose-type.

Frøsamlerne

Art og sort

Dato

www.froesamlerne.dk

